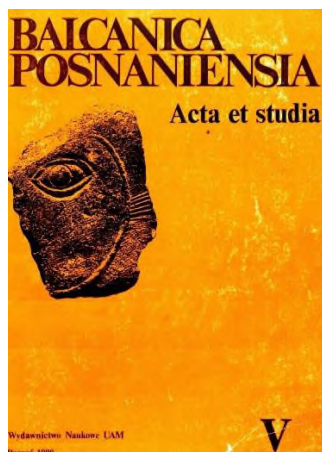

Malinowski Andrzej, *Acta Martyrum z epoki prześladowań jednym ze źródeł do poznania historii Bałkanów*, „Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia” 1990, t. 5, s. 331–340.

<https://doi.org/10.14746/bp.1990.5.25>

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/bp/article/view/52704>

Instytucją przechowującą materiały źródłowe jest Biblioteka Collegium Historicum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

<http://bch.amu.edu.pl>

Zadanie zostało zrealizowane w ramach konkursu „Społeczna odpowiedzialność nauki II – Wsparcie dla bibliotek naukowych”. Projekt zatytułowany „Digitalizacja archiwalnych wydań czasopism naukowych zgromadzonych przez Bibliotekę Coll. Historicum UAM”. Projekt dofinansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Nauki w ramach Programu Społeczna odpowiedzialność nauki II. Wsparcie dla bibliotek naukowych (umowa nr BIBL/SP/0092/2024/02 z dnia 05.12.2024). Całkowita wartość projektu: 247 236,00 zł. Kwota dofinansowania: 220 836,00 zł.

The institution storing the source materials is the Library of the Collegium Historicum of the Adam Mickiewicz University in Poznań.

<http://bch.amu.edu.pl>

The task was carried out within the framework of the competition “Social Responsibility of Science II – Support for Scientific Libraries”. The project entitled “Digitization of archival editions of scientific journals collected by the Library of the Coll. Historicum of Adam Mickiewicz University”. The project was co-financed from state budget funds granted by the Minister of Science within the framework of the Programme Social Responsibility of Science II. Support for Scientific Libraries (agreement no. BIBL/SP/0092/2024/02 of 05.12.2024). Total value of the project: PLN 247,236.00. Amount of co-financing: PLN 220,836.00.

UNIwersYTET
IM. ADAMA MICKIEWICZA
W POZNANIU

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Społeczna
Odpowiedzialność
Nauki II

ACTA MARTYRUM Z EPOKI PRZEŚLADOWAŃ JEDNYM ZE ŹRÓDEŁ DO POZNANIA HISTORII BAŁKANÓW

ANDRZEJ MALINOWSKI

ABSTRACT. Malinowski Andrzej, *Acta Martyrum z epoki prześladowań jednym ze źródeł do poznania historii Bałkanów* (Acta Martyrum from the epoch of persecutions as one of the sources to study the history of the Balkans). Balcanica Posnaniensia. Acta et studia, V, Poznań 1990, Adam Mickiewicz University Press, pp. 331 - 339. ISBN 83-232-0007-6. ISSN 0239-4278. Polish text with a summary in English.

The author presents four documents telling about the persecutions in the period of Diocletian in the area of the Balkans. These are: 1. The Martyrdom of Saint Agape, Irene and Chione at Saloniki. 2. The Martyrdom of Saint Irenaeus Bishop of Sirmium. 3. The Martyrdom of Saint Dasius — its action takes place in Durostorum. 4. The Martyrdom of Julius the Veteran, also Durostorum.

Andrzej Malinowski, Katolicki Uniwersytet Lubelski (Catholic University of Lublin), ul. Chopina 27, 20-023 Lublin, Polska — Poland.

Na wstępie, gwoli przypomnienia, chciałbym podać kilka informacji dotyczących pojęcia męczennika wczesnochrześcijańskiego oraz dokumentów przedstawiających opisy prześladowań.

Rzeczownik μάρτυς (łac. *martyr*) oznaczał pierwotnie: świadek. W terminologii chrześcijańskiej określano nim człowieka, który poniósł śmierć męczeńską czy też przeżył represje policyjne, proces sądowy, areszt śledczy, karę więzienia, wygnanie, pozbawienie majątku itp. za wyznawanie religii chrześcijańskiej. Μάρτυς — czyli świadek autentyczny, naoczny; świadek, który dla potwierdzenia prawdziwości własnych przekonań i przyjętych za prawdę religijnych twierdzeń doktrynalnych decyduje się nawet na najwyższą ofiarę — oddanie życia. Rozszerzający się chrześcijaństwo było nauką konkretnej postaci historycznej, nawiązywał do wydarzeń zaistniałych w danym czasie i miejscu. Oczekiwany przez naród izraelski Mesjasz żył wśród ludzi, nauczał, czynił cuda. Naoczni świadkowie jego działalności wolli ponieść śmierć niż wyrzec się wiary w swego Mistrza i Nauczyciela, Jezusa Chrystusa. Dla tego też terminem μαρτυρεῖν posługiwano się początkowo jedynie w odniesieniu

do apostołów¹, którzy przyjęli swoje posłannictwo wraz ze wszelkimi tego konsekwencjami („Nie możemy tego, cośmy widzieli i słyszeli, nie mówić” – Dz 4,20). Później określano tym mianem także uczniów apostołów i wszystkich wyznawców wiary chrześcijańskiej, którzy przez pierwsze wieki zaświadczaali znośnieniem nie-ludzkich represji i katuszy, a często także życiem, prawdziwość przyjętej doktryny².

Opisy prześladowań, jak i przebiegu procesów sądowych stanowią w literaturze wczesnochrześcijańskiej odrębną i pokaźną grupę. Zazwyczaj są one klasyfikowane w trzech kategoriach³.

1. *ACTA (GESTA) MARTYRUM*, do których zalicza się przede wszystkim protokoły sądowe sporządzane przez urzędników państwowych bezpośrednio w trakcie trwania procesu; przechowywane one były w archiwach państwowych.

2. *PASSIONES (MARTYRIA)*, czyli opisy męczeństwa dokonywane na podstawie relacji naocznych świadków lub protokołów sądowych, które różnymi sposobami docierały do rąk chrześcijan. Opisy powstawały bezpośrednio po samym wydarzeniu lub niewiele później. Zachowując zatem prawdę historyczną, różnią się one od poprzednich oprawą redaktorską, pisane są nierzadko językiem literackim, a często w formie listów rozsyłane były przez różne gminy chrześcijańskie.

3. *LEGENDY* męczeńskie, stanowiące rodzaj literatury popularnoreligijnej. Mają one dużą wartość jeśli chodzi o poznanie szczegółów życia codziennego danego obszaru i epoki, natomiast jeśli chodzi o wartość dokumentalną – wymagają dokładnych badań w celu oddzielenia faktów historycznych od fikcji literackiej. Legendy powstawały znacznie później, często – dla osiągnięcia zamierzonego celu wychowawczego i podniesienia rangi Kościoła – pisane były w sposób bezkrytyczny i z dużą dozą fantazji.

Już św. Augustyn (354 - 430) podaje za ówczesnie przyjmowaną tradycją, iż Kościół doznał dziesięciu okresów prześladowań (na pamiątkę dziesięciu plag egipskich) i wylicza imiona dziesięciu prześladowców (Neron, Domicjan, Trajan, Antonin, Septymiusz Sewer, Maksymin Trak, Decjusz, Walerian, Aurelian i Dioklecjan). Sam jednak nie zgadza się z tą liczbą i zastanawia się zarazem, jak zaklasyfikować prześladowania wyznawców wiary chrześcijańskiej, rozpętane przez władców żyjących w czasach przed Neronem i po Dioklecjanie. Stwierdza jednak, iż bez wzglę-

¹ Pierwszymi świadkami mianuje Chrystus swoich apostołów: „A wy jesteście świadkami tego” (Łk 24,48) oraz: „Będziecie mi świadkami i w Jerozolimie, i w całej Judei, i w Samarii, aż do krańców ziemi” (Dz 1,8).

² Odnosnie ewolucji pojęcia „męczennik” zob. S. Longosz, *Niektóre aspekty teologii męczeństwa w literaturze wczesnochrześcijańskiej*, Tarnowskie Studia Teologiczne, VII, Tarnów 1979, 52 - 55.

³ Zob. A. Bober, „*Acta Martyrum*”, Antologia Patrystyczna, Kraków 1965, s. 79 - 80; tenże, *Acta Martyrum*, w: J. M. Szymusiak, M. Starowieyski, *Słownik wczesnochrześcijańskiego piśmiennictwa*, Poznań 1971, s. 13 - 15; M. Michalski, *Antologia literatury patrystycznej*, 1, 1, Warszawa 1969, s. 211; A. Kubiś, *Stan badań nad literaturą patrystyczną o męczeństwie*, *Analecta Cracoviensia* I, Kraków 1969, 429 - 433.

du na to, ile ich było, to przyczyniły się one do zahartowania i rozkwitu Kościoła. Zapowiada także jeszcze jedno prześladowanie wierzących w Chrystusa, mające nastąpić wówczas, gdy nad światem zapanuje Antychryst, a które „niewątpliwie zagasi przez swoją obecność sam Jezus”⁴.

Niezaprzeczalnym faktem jest, iż w dziejach Kościoła starożytnego największe prześladowanie chrześcijan miało miejsce za czasów cesarza Dioklecjana i jego współrządców⁵. Rozpoczęło się ono niespodziewanie i trudno dzisiaj ustalić, gdzie tkwiła przyczyna tego faktu oraz co spowodowało tak nagły zwrot w dotychczasowej, trwającej już kilkanaście lat, rozsądnej polityce Dioklecjana. Prawdopodobnie nie małą rolę odegrał tu Galeriusz, cesarz Dioklecjana i przywódca wrogiej chrześcijaństwu armii. Powszechne prześladowanie bowiem poprzedzone było represjami w armii, gdzie żołnierze chrześcijańscy dopuszczali się niesubordynacji i odmawiali czczenia boskości władców absolutnych (*dominus ac deus*), co było sprzeczne z wyznawaną przez nich doktryną. Galeriusz, jak wiadomo zwolennik energicznych metod, potępiał umiarkowanie Dioklecjana, a także snuł wokół niego wiele antychrześcijańskich intryg. Tak więc rola Galeriusza w wydaniu w ciągu roku czterech edyktów przeciwko chrześcijanom zdaje się być niebagatelna. Wiadomo też, iż czwarty edykt był w całości dziełem Galeriusza i został wydany pod nieobecność Dioklecjana⁶.

Pierwszy edykt (luty 303 r.) godził w arystokrację i urzędników państwowych. Nakazywał również burzenie kościołów, konfiskatę i niszczenie ksiąg liturgicznych, a także zakazywał gromadzenia się na nabożeństwach⁷. Edykt ten nie przewidywał wprawdzie kary śmierci, ale zmierzał głównie do wykluczenia z rzesz chrześcijańskich ludzi wpływowych i dostojników, by w ten sposób uczynić chrześcijaństwo religią ludzi prostych i ubogich. Drugi edykt ukazał się kilka tygodni później i nakazywał uwięzienie całego duchowieństwa⁸. Również nie przewidywał kary śmierci. Trzeci edykt gwarantował wolność chrześcijanom pod warunkiem, że złożą ofiary bóstwom państwowym i wyrzekną się tym samym swojej wiary. Oporni mieli być poddawani największym męczarniom⁹. Czwarty (styczeń-luty 304 r.), dzieło Galeriusza, wzorowany był na procedurze wcześniej zastosowanej już przez Decjusza (250 r.), dotyczącej składania świadectwa lojalności wobec państwa i władzy. Nakazywał on wszystkim mieszkańcom Imperium składanie ofiar. Wszyscy oporni temu zarządzeniu, w zależności od sposobu sprecyzowania aktu oskarżenia, podlegali karze śmierci lub skazywani byli na ciężką pracę fizyczną w kopalniach¹⁰.

⁴ *De civitate Dei* 18,53,1, tłum. i oprac. W. Kornatowski, II, Warszawa 1977, s. 384. Odnośnie 10 okresów prześladowań zob. tamże, 18,52,1, Kornatowski, s. 382.

⁵ Zob. M. Simon, *Cywilizacja wczesnego chrześcijaństwa. I - IV w.*, Warszawa 1979, s. 208 - 213 (Dioklecjan).

⁶ Ibidem.

⁷ Euzebiusz, *Historia Ecclesiae* VIII, 2,4; Laktancjusz, *De mortibus persecutorum* 13,1.

⁸ Euzebiusz, *HE* VIII, 6,8.

⁹ Tamże VIII, 6, 10.

¹⁰ Euzebiusz, *O męczennikach palestyńskich* 3,1.

Egzekwowanie wyżej wymienionych zarządzeń miało różny przebieg w poszczególnych częściach Cesarstwa. Często zależało to głównie od stosunku danego urzędnika rzymskiego do swej władzy zwierzchniej (tj. mniej lub bardziej służalczego) czy też jego krytycznego spojrzenia na samą religię i naukę chrześcijańską. W niektórych prowincjach przebiegało ono zupełnie bezkrwawo, gdzie indziej władze zadowalały się rzekomą apostazją, by przynajmniej zachować pozory powodzenia zarządzenia władcy, w jeszcze innych zaś częściach świata rzymskiego wyegzekwowano je krótko, ale krwawo.

Szczególnie dużo ofiar pochłonęło prześladowanie na Wschodzie, na obszarach, które podlegały władzy Dioklecjana i Galeriusza. Lista męczenników jest długa. Z uwagi na ograniczone ramy czasowe mojego wystąpienia, przedstawię pokrótce cztery dokumenty (zakwalifikowane do *Acta* i *Passiones*), opisujące prześladowania będące skutkiem edyktów Dioklecjana, pochodzące zaś z terenu Bałkanów. Dokumenty te, zachowane w języku greckim i łacińskim, nie były dotychczas tłumaczone na język polski; opracowania dokonano na podstawie wydania krytycznego: R. Knopf, G. Krüger, G. Ruhbach, *Ausgewählte Märtyrerakten* (Tübingen 1965, ss. XI+155). Ilustrują one nie tylko sposób egzekwowania zarządzeń cesarskich na terenie Bałkanów, ale dostarczają również informacji o przebiegu rzymskiego procesu sądowego, podają imiona urzędników sprawujących władzę na danym terenie, informują o rozmieszczeniu wojsk rzymskich, sposobach wykonywania wyroków, rodzaju składania ofiar itp. Są one zatem nośnikami wielu informacji dla studiującego zarówno historię powszechną, jak i historię Kościoła.

MĘCZENSTWO ŚWIĘTEJ AGAPY, IRENY I CHIONII Z SALONIK¹¹

Męczeństwo trzech młodych kobiet z Salonik datowane jest na rok 304 i związane jest bezpośrednio z wydanym przez Dioklecjana pierwszym edyktem (luty 303 r.), nakazującym wydanie zakazanych pism i świętych ksiąg chrześcijańskich, oraz czwartym (zima 304), który nakazywał wyrzeczenie się ich pod karą śmierci.

Dokument składa się wyraźnie z trzech części poprzedzonych jeszcze dość obszernym wstępem (rozdz. I - II). Można przypuszczać, iż redaktorem jego mógł być jakiś pobożny mieszkaniec Salonik, który ze szczególną i patriotyczną dumą kreśli obraz tych trzech bohaterskich niewiast oraz cytuje I List św. Pawła do Teszaliczan, mówiący o ich wierności i prawości.

Pierwsza część, obejmująca rozdziały III - IV, jest protokołem z przesłuchania sądowego, prowadzonego przez prefekta Dulcejusza. Pokazany jest tutaj m. in. dokładny przebieg antycznego procesu sądowego:

¹¹ Μαρτύριον τῶν ἁγίων Ἀγάπης, Ἰρήνης καὶ Χιόνης μαρτυρησάντων ἐν Θεσσαλονίκῃ, R. Knopf, G. Krüger, G. Ruhbach, *Ausgewählte Märtyrerakten*, Tübingen 1965, s. 95 - 100.

Gdy prefekt Dulcejusz zasiadł na trybunale, zabrał głos kancelista sądowy Artemizjusz: „Jeśli pozwolisz, przedstawię raport policyjny odnośnie stojących przed tobą oskarżonych, który wpłynął przed twój majestat od obecnego tu stacjonariusza” [odpowiednik żandarma]. „Odczytaj” – rzekł prefekt. I wówczas odczytano co następuje: „Beneficjariusz Kassander pozdrawia ciebie, pana swego. Przyjmij, panie, do wiadomości, że Agaton, Irena, Agapa, Chionia, Kasja, Filipa i Eutychia, których to sprowadziłem przed twój majestat, odmawiają spożycia mięsa z ofiar składanych bogom” (III, 1).

Po przedstawieniu aktu oskarżenia prefekt pyta każdego z osobna o powód odmowy. Odpowiedzi padają jednoznaczne: ponieważ jestem chrześcijaninem. Zapada zatem wyrok, który odczytuje kancelista sądowy:

„Agapę i Chionię, ponieważ postępowaly wbrew boskiemu edyktowi panów naszych Augustów i Cezarów, a ponadto wyznawały próżną, niemoralną i budzącą odrazę u wszystkich wiernych religię chrześcijańską, skazuję na spalenie”. Po czym dodał: „Agaton, Irena, Kasja, Filipa i Eutychia, ze względu na swój młody wiek, pozostaną tymczasowo zatrzymani w więzieniu” (IV, 4).

Druga część dokumentu, zawierająca się w rozdziałach V - VI, 1 - 2, przedstawia przesłuchanie sądowe Ireny, odpowiadającej (pomimo młodego wieku) za niepodporządkowanie się edyktowi państwowemu oraz przechowywanie i czytanie zakazanych pism („pergaminów, ksiąg, tabliczek, kodeksów i luźnych kart pism dawnych chrześcijan, tych bezbożników” – V, 1). Ponadto odpowiadała Irena za ucieczkę wraz z siostrami oraz ukrywanie się przed prześladującymi je władzami rzymskimi. Prefektowi nie udaje się wydobyć z oskarżonej zeznań o tym, gdzie się ukrywały i kto im w tym pomagał. Próbuje ją złamać i zastraszyć zasądza jej czasowy pobyt w domu nierządu.

Z trzeciej części (rozd. VI, 2 - VII) dowiadujemy się, iż męczenniczka w lupanarze nie odniosła żadnego szwanku, ponieważ nikt nie odważył się tknąć tej młodej i dzielnej dziewczyny. Stała zatem jeszcze raz przed sądem otrzymując już ostateczny wyrok spalenia żywcem na stosie. Spalono też wszystkie przechowywane przez nią zakazane pisma chrześcijańskie.

Ten oparty na dialogach i dramatyczny w przebiegu dokument stał się źródłem inspiracji dla późniejszych przedstawień ikonograficznych oraz twórczości literackiej. Opowiadanie to adaptowała do swej żywej prozy *Dulcitius* niemiecko-łacińska poetka Hrothsvitha, benedyktynka żyjąca w pierwszej połowie X wieku. W Polsce temat ten podjęła Urszula Radziwiłłowa w sztuce o charakterze misteryjnym *Sędzia bez rozsądku*, wystawionej w 1747 r. w Nieświeżu.

Opis męczeństwa zachował się w oryginale greckim. Istnieje też jego łacińska wersja, którą sporządził kard. Guglielmo Sirlento (1514 - 1585). *Martyrologium Rzymskie* święto ku czci męczenniczek Agapy i Chionii datuje na dzień 3 kwietnia, natomiast Ireny na dzień 5 kwietnia.

MĘCZEŃSTWO ŚW. IRENEUSZA, BISKUPA SIRMIIUM¹²

Obecny dokument przenosi nas do Sirmium nad Sawą w Pannonia Inferior (dzis. Sremska Mitrovica w Jugostawii). Przedstawiona jest tutaj postać młodego biskupa, oddanego bez reszty służbie, do której został powołany. Rok jego śmierci to bez wątpienia 304, tj. po proklamacji 4 edyktu, kiedy prefektem Panonii był Probus. Mniej wiarygodna *Passio Sancti Pollionis* (ed. Ruinart, s. 435) wyliczając imiona kilku innych jeszcze męczenników wywodzących się ze stanu duchownego (wśród nich także naszego biskupa) mówi o wprowadzaniu w życie przez Probusa wcześniejszego edyktu Dioklecjana odnoszącego się do duchowieństwa. W omawianym jednak dokumencie Probus mówi wyraźnie o obowiązku składania ofiar, co szalę prawdopodobieństwa przechyla na rzecz czwartego edyktu:

Najlaskawsi cesarze nakazali obowiązek składania ofiar, albo skazanie na tortury (II, 2).

Wiele tego typu przekazów precyzuje rodzaj składania ofiary (z kadzidła, spożywanie mięsa ze zwierząt ofiarnych itp.), a także przedstawia, niejednokrotnie w sposób bardzo plastyczny, rodzaj stosowanych na danym terenie tortur (Zob. Euzebiusz, *HE* VIII, 12). Redaktor przedstawianej *Passio* mówi ogólnie, że Ireneusz był torturowany, dręczony, okrutnie ciemżony, straszliwie maltretowany, poddawany przeróżnym karom fizycznym. Raz jeden wspomina o biciu pałkami (*Probus indignatus eum fustibus caedi praecepit*). Prefekt w swej zaciętości – widząc, że biskup wytrzymuje fizyczne znęcanie się nad nim i nie odstępował od przyjętej wiary – nakazuje coraz wymyślniejsze katusze. Działo się to na oczach rodziców biskupa, jego dzieci, przyjaciół, sąsiadów, domowników, którzy błagali Ireneusza, by się ugiął i złożył ofiarę. Katowano go też przez wiele dni w więzieniu. Wreszcie ostateczny sąd odbył się o północy. Kiedy na pytanie Probusego, czy po „otrzymanej nauce” (*lucrans poenas*) Ireneusz nie zmienił decyzji, padła odpowiedź przecząca – zapadł wyrok. Skazano nieugiętego biskupa na ścięcie mieczem i strącenie do Sawy z mostu zwanego Bassentis. Działo się to „w Sirmium na 8 dni przed Idami Kwietniowymi (6 IV) za panowania cesarza Dioklecjana i prefektury Probusego” (VI).

MĘCZEŃSTWO ŚW. DAZJUSZA¹³

Dokument ten, zachowany w oryginale greckim, opowiada o męczeńskiej śmierci chrześcijańskiego żołnierza Dazjusza, stacjonującego wraz z *Legio XI Claudia* w Durostorum w Mezji Inferior (dzis. Silistria w Bułgarii).

¹² *Passio sancti Iraenaei episcopi Sirmiensis*, tamże, s. 103 - 105.

¹³ *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου Δαζίου*, tamże, s. 91 - 95.

Zginął przez ścięcie mieczem 20 listopada, w piątek o godzinie czwartej, 24 dnia księżyca. Egzekutorem był Jan Anicetus. Sąd nad błogosławionym Dazjuszem odbył się w mieście Durostorum za panowania Maksymiana i Dioklecjana. Skazany został przez legata Bassusa... (12,2).

Passio ta zawiera m. in. intrygujące informacje o obchodach saturnaliów w armii rzymskiej. Celebrując święta ku czci Saturna przeznaczano 30 dni na swawolne i rozpustne zabawy, na koniec których składano bóstwu ofiarę z człowieka. Był nią wybrany drogą losowania żołnierz, który przez cały przebieg obchodów, przebrany w szatę królewską, występował w roli Saturna i –

niczym nie krępowany, przez 30 dni korzystał wraz z bandą żołnierzy z tego przywileju swobody, zaspokajał swe niegodziwe i haniebne żądze oraz płał się w diabolicznych przyjemnościach (1,2).

Na koniec ofiarowywał się Saturnowi przebijając się mieczem. Tym razem rolę króla saturnaliów wylosował Dazjusz, który kategorycznie się temu sprzeciwił. Za odmowę został przez oddział wtrącony do więzienia, a następnego dnia postawiono go przed trybunałem Bassusa. W czasie przesłuchania przyznał się, że jest chrześcijaninem, czyniąc przy tym wspaniałe wyznanie według ortodoksyjnej formuły trynitarnej. Wyrok śmierci otrzymał jednak za nieposłuszeństwo wobec nakazów cesarskich, a nie za odmowę grania roli Saturna. Bassus bowiem wyraźnie stwierdza:

Uczcij wizerunki naszych panów i władców, którzy to zapewniają nam pokój, dbają o naszą aprowizację i ustawicznie wykazują troskę o nasze codzienne potrzeby (7,1).

Dazjusz na to odrzekł:

Jestem chrześcijaninem i nie służę żadnemu ziemskiemu panu, lecz tylko panu niebios. To co posiadam, to dzięki jego hojności, żyję dzięki jego łaskawości i jestem bogaty dzięki jego niewypowiedzianej dobroci (7,2).

I dalej czytamy:

Zapominasz Dazjusz – rzekł Bassus – że każdy człowiek podlega władzy zwierzchniej i świętemu prawom.

Na co Dazjusz:

Rób cokolwiek ci nakazali owi bezbożni i podli władcy. Ja strzegę mojej wiary, której dochowanie przyrzekłem kiedyś Bogu i wierzę, że wytrwam w niej mocno i niewzruszenie (9,2).

Dokument sprawia wrażenie, iż jest późniejszą relacją zdarzenia, które mogło wydarzyć się w Durostorum. Jedynym źródłem do tego opowiadania jest XI-wieczny manuskrypt paryski odkryty przez Franza Cumont i opublikowany w 1897 r. Jak

dotąd nie ma też innego dowodu, prócz zaprezentowanego Męczeństwa Dazjusza, na przedstawiony tu sposób obchodzenia saturnaliów w armii rzymskiej. Tak więc zdania co do autentyczności przekazu w świecie naukowym są podzielone i właściwy problem pozostaje, jak dotąd, nie rozstrzygnięty.

Niemniej kult św. Dazjusza był szeroko rozpowszechniony. *Martyrologium Rzymskie* wspomina żołnierza-męczennika pod datą 20 listopada. Istnieje też podanie, że w czasach późniejszych jego szczątki doczesne zostały przetransportowane do Ankony we Włoszech.

MĘCZENSTWO JULIUSZA WETERANA¹⁴

Męczennik Juliusz jest również ofiarą 4. edyktu Dioklecjana. Akcja *Passio* rozgrywa się, tak jak i poprzedni, w Durostorum, gdzie jak wiadomo przez długi czas stacjonował *Legio XI Claudia*. *Legatus Augustalis pro pretore* dla Mezji zwykle miał siedzibę w Tomi. Występujący tutaj prefekt (w tekście: *praeses*) Maksym wydaje się być *legatus Augustalis* z kompetencjami sędziego.

Weteran Juliusz przez 27 lat służył w wojsku, brał czynny udział w siedmiu kampaniach wojskowych. Był żołnierzem zdyscyplinowanym, odważnym, zawsze walczył w pierwszych szeregach. Jedynym rozkazem, którego nie wykonał, było polecenie złożenia ofiary z kadzidła wizerunkom cesarskim. Prefekt Maksym, który odnosi się do Juliusza z wyraźnym szacunkiem, określając go nawet jako *vir gravis et sapiens* (II, 4), stara się na wszelkie sposoby uchronić starego żołnierza od oczekującej go śmierci. Próbuje perswazji słownej, obiecuje nagrodę z okazji decenaliów¹⁵ i wolność. Gotów jest nawet przymusić Juliusza do złożenia ofiary, żeby się chociaż wydawało, iż uczynił to dobrowolnie, a tym samym przyjąć na siebie grzech, którego tak bardzo obawia się Juliusz. Wszystko to na próżno. Męczennik stwierdza, że przez cały okres swojej długiej kariery wojskowej, którą teraz z perspektywy czasu ocenia jako „błądzenie” (*Etenim in vana militia quando videbar errare*), ani razu nie został postawiony przed sąd jako zbrodniarz (*scelestus*) czy awanturnik (*litigiosus*). Teraz zaś stoi jako oskarżony li tylko za to, że jest chrześcijaninem i proponuje mu się nadto, by wyrzekł się wiary poświęcając się dla dobra praw ojczystych. „Mogę się poświęcić – stwierdza Juliusz – dla praw, ale dla praw boskich” (III, 3). Wybiera więc śmierć broniąc praw wyższego rzędu, którym postanowił być wierny i od których pod żadnym pozorem nie może odstąpić. Mówi też dalej, że jeżeli teraz się sprzeniewierzy i uzyska wolność, to będzie to dla niego znaczyło tyle samo co umrzeć. Zatem woli zdecydować się na śmierć dla idei, w którą wierzy, aby dać świadectwo jej prawdziwości, niż żyć jako zdrajca, a po śmierci być potępionym na wieki. Otrzymaawszy

¹⁴ *Acta Julii Veterani*, tamże, s. 105 - 106.

¹⁵ Połączona z igrzyskami uroczystość obchodzona w dziesiątą rocznicę (*decem*=10, *annus*=rok) objęcia władzy przez cesarza.

wyrok skazujący, sam przewiązał sobie oczy opaską i nadstawił kark pod miecz katowski.

Święto ku czci męczennika według *Martyrologium Rzymskiego* obchodzone jest 27 maja.

ACTA MARTYRUM FROM THE EPOCH OF PERSECUTIONS
AS ONE OF THE SOURCES TO STUDY THE HISTORY
OF THE BALKANS

Summary

In the introduction the author gives some basic information about the concept of „early Christian martyr” and characterizes briefly the generally adopted division of documents describing persecutions and the course of anti-Christian lawsuits into three groups: Acta Gesta Martyrum, Passiones (Martyria), Martyrdom Legends. The author says, when mentioning various periods of persecutions of the believers in Christ, that the greatest persecutions in the history of the ancient Church took place during the reign of Emperor Diocletian and his administrators. Four edicts were mentioned here by Diocletian which were directed against the Christians.

Then the author presents the four documents telling about the persecutions which occurred after the edicts of Diocletian were announced and which took place in the territory of the Balkans.

1. „The Martyrdom of Saints Agape, Irene, and Chione, at Saloniki” describes the court proceedings against three inhabitants of Saloniki who were sentenced to be buried alive for professing the Christian faith, keeping and reading of the prohibited Christian writings and hiding themselves from the Roman authorities which persecuted them.

2. „The Martyrdom of Saint Irenaeus Bishop of Sirmium”. Bishop Irenaeus of Sirmium on the Sava in Pannonia Inferior after having experienced many physical tortures and tribulations was stabbed with a sword and hurled down from the bridge to the Sava for his faithfulness to his priestly service and refusal to offer worship to the pagan deities.

3. „The Martyrdom of the Saintly Dasius”. This document whose action takes place in Durostorum in Moesia Inferior tells about the martyr’s death of the Christian soldier Dasius who did not submit to the orders of the absolute rulers and did not give the offer to their images. This Passio contains also a controversial, although interesting and shocking description of celebrations of Saturnalia in the Roman army.

4. „The Martyrdom of Julius the Veteran”. Julius, who served in the Roman army for 27 years and took part in many military campaigns dies from the sword of the executioner because being a Christian he defended laws and ideals of the higher level he infringed the state law. The action of the document also takes place in Durostorum.